

OPORTUNITĂȚI ȘI PREMIZE PENTRU ORGANIZAREA SECȚIEI ÎN AER LIBER A MUZEULUI ETNOGRAFIC AL MOLDOVEI

RODICA ROPOT

Practica definirii unei populații și a civilizației sale prin produsele culturii - unelte, îmbrăcăminte, obiceiuuri, limbă etc. - datează încă din antichitate¹.

Adunarea într-un corpus a acestor elemente reprezentative de cultură, în scopul cunoașterii și elucidării unor etape din evoluția unui popor s-a realizat târziu.

Preocupări pentru organizarea unor instituții specializate în care un atare corpus să fie prezentat unui public, pot fi menționate la noi, în a doua jumătate a secolului al XIX -lea. La începutul secolului al XX -lea se formulează deja, de către V. Pârvan, ideea organizării de muzee etnografice "regionale" (provinciale - n.n.) și a unui muzeu etnografic la nivel național în care, materialele să faciliteze cunoașterea, nu numai "funcțional ci și istoric - cultural"².

Personalități marcante ale culturii românești se angajează în adunarea de piese etnografice și, în același timp, în găsirea formelor adecvate, specifice de valorificare, prin expoziții pavilionare sau în aer liber, căci, acestea din urmă, permit și prezentarea "cadrelor de viață ce le-a generat"³.

Astfel ia ființă Muzeul Etnografic al Transilvaniei (1922), Muzeul Satului (1936), Muzeul Etnografic al Moldovei (1943) și lor le urmează altele care expun, la nivelul provinciei, zonei sau județului, patrimoniul în secții pavilionare și în aer liber. Acestea li s-au adăugat muzeele tematice de mai târziu.

Cunoscând realitatea din mediul rural și analizând cu luciditate activitatea etnografică din țară, pînă la 1943, cînd făcea demersuri pentru

¹Vezi Herodot, *Istorie*, Strabon, *Geografia*.

²Vasile Pârvan, apud Ion Chelcea, în *Menirea Muzeului Etnografic al Moldovei*, Iași, 1943.

³Ion Chelcea, *op. cit.*

înființarea muzeului din Iași, Ion Chelcea considera, în articolul *Menirea Muzeului Etnografic al Moldovei* (Iași, 1943) că, una din sarcinile generației sale era de a salva materialul etnografic de la dispariție sau distrugere, necesitate pe care o formula și Simion Mehedinți - "Poporul însă se preface văzînd cu ochii, iar în vîltoarea adusă de viața modernă, munca cea mai grabnică trebuie desăvîrșită de etnografi"⁴.

Experiența acumulată la Cluj îi facilitează lui Ion Chelcea înțelegerea valorii obiectului etnografic nu numai prin el însuși ci ca document real de viață. Pentru ca informația să emane total și să fie percepută în complexitatea sa, obiectul trebuie prezentat în "ambianța care l-a produs". Abia așa un muzeu etnografic poate fi "oglindea fidelă a vieții și civilizației poporului român"⁵. Redarea "ambianței", adică a habitatului construit în context pedo-climatic, istoric, social și economic, îl conduce pe cărturar nemijlocit spre structurarea, de la bun început, a Muzeului Etnografic al Moldovei, cu secție pavilionară și în aer liber. Dovadă, achiziționarea de instalații țărănești, expuse mai apoi în secția pavilionară.

După trecerea unei jumătăți de veac de la înființare, deși urgențele salvării martorilor habitatului tradițional din Moldova sînt mai stringente și mai necesare decît atunci, secția în aer liber se află tot în fața problemelor de debut: oportunitate, posibilitate, funcție, necesitate, lipsa terenului etc.

Peisajul muzeistic etnografic contemporan din România cuprinde mai multe categorii și tipuri de muzee în care patrimoniul slujește cultura românească:

- muzee sătești particulare sau avînd ca deținători satul sau comuna;
- colecții etnografice constituite ca secție a unor muzee județene sau zonale, amenajate cu expoziții pavilionare;
- muzee zonale, județene sau provinciale cu secții pavilionare și în aer liber;
- muzee tematice, de interes național, specializate pe un domeniu fundamental al culturii populare;
- Muzeul Țăranului Român;
- Muzeul Satului;
- sîtt-uri.

⁴ Simion Mehedinți, apud Ion Chelcea, *op. cit.*

⁵ Ion Chelcea, *op. cit.*

Dacă analizăm repartitia muzeelor etnografice de pe teritoriul țării⁶, constatăm că muzeele pavilionare, mai multe, amplasate în centre de județ sau orașe mari, concentrează, în expoziții și teme de cercetare, în mod egal, tot arealul românesc.

Considerînd că secția în aer liber oferă disponibilități complete de ilustrare a modului de viață în aspectele lui particulare, zonale, provinciale sau generale, constatăm o repartitie numai parțial echilibrată a acestora. Astfel, spațiul maramureșean intră în cercetarea a două muzee în aer liber - cel de la Sighetul Marmăției și cel de la Baia Mare; Țara Crișurilor va fi prezentată în Muzeul în Aer Liber de la Oradea; în Muzeul Etnografic al Transilvaniei este prezentată toată Transilvania; secția în aer liber a Muzeului din Bran prezintă satul brănean; de amintit, în același plan, secția de la Reghin. Paralel cu acestea, își desfășoară activitatea Muzeul Civilizației Populare Tradiționale "Astra" din Sibiu, cu cercetări și exponate din întreaga țară.

În sud, satul gorjean este ilustrat în Muzeul în Aer Liber din Curtișoara, iar cel vîlcean în Muzeul în Aer Liber de la Bujoreni. Muzeul Satului preia în cercetare și ilustrare toată țara, deci și tot sudul țării alături de Muzeul - de astă dată tematic - Viticulturii și Pomiculturii de la Golești. Muzeul Etnografic al Banatului are și el secție în aer liber la Timișoara, iar Tulcea - deci Dobrogea - are o secție în aer liber în cadrul Complexului Muzeal "Delta Dunării".

Pentru spațiul est-carpatic, deci aria de cercetare a muzeului ieșean, există muzee cu secții în aer liber, pentru satul bucovinean, la Suceava, pentru satul vrîncean, la Focșani, iar din 1997, pentru satul din vechiul ocol al Cîmpulungului, o secție în aer liber la Muzeul Lemnului din Cîmpulung Moldovenesc.

Civilizația populară, în aspectul ei construit, din zonele etnografice, din spațiul de cercetare și reprezentare al Muzeului Etnografic al Moldovei ca: Bazinul Dornelor, Siret, Valea Bistriței, Neamț, Trotuș, Bacău, Bîrlad, Galați, Vaslui, Roman, Iași, Botoșani, este ilustrată numai în muzee pavilionare și, secvențial și insuficient în Muzeul Satului și în muzeele tematice din Golești și Sibiu.

Un muzeu de sinteză al ambientului construit din Moldova, care să evidențieze contribuția elementelor specific-zonale și generale la zestrea civilizației românești, nu este realizat, deocamdată nicăieri. Concluziile generale privind istoria vieții rurale românești sînt, în aceste

⁶ Muzee județene sau zonale cu secție pavilionară de etnografie, sînt în orașele: Sighetul Marmăției, Baia Mare, Oradea, Arad, Cluj, Zalău, Reghin, Alba Iulia, Timișoara, Caransebeș, Lugoj, Craiova, Rîmnicu-Vîlcea, Drobeta-Turnu-Severin, Buzău, Slobozia, Giurgiu, Focșani, Galați, Constanța, Tulcea, Vaslui, Piatra Neamț, Bacău, Suceava, Cîmpulung Moldovenesc, Botoșani etc.

condiții, incomplete și prejudiciate de formele inedite de manifestare specifice zonelor precizate mai sus.

Studiile și cercetările etnografice de teren au evidențiat că habitatul construit, la fel ca toate domeniile culturii populare, are caracter dinamic, schimbările survenind, la nivelul mentalității (stare de confort sporit, energie consumată mai puțină), a posibilităților financiare, a apariției materialelor noi de construcție și nu în ultimul rând a tehnicilor moderne de construcție.

În satul contemporan conviețuiesc elemente dispartate ale unor etape istorice parcurse ce se mențin datorită *structurii și mentalității factorului demografic* (persoane în vîrstă ce nu mai au energie vitală și forță financiară), *lipsurilor financiare ale unei generații tinere* sau, *prin schimbare de funcție în cadrul gospodăriei a modului construit* (casa veche devine dependință). Alte forme arhitectonice vechi, tradiționale se mențin pentru că au integrate corpului inițial *elemente adăugite ce satisfac cerințe noi de confort*. Raportul volumetric tradițional apare aici modificat. Colectivizarea și legile restrictive privind mărimea terenului aferent casei din vatra satului, au dus, de cele mai multe ori, la dispariția dependințelor și implicit la sărăcirea esteticii peisagistice a așezării.

În condițiile actuale ale restituirii proprietății agricole și a întoarcerii, din medii urbane, a unei categorii de populație ce a cunoscut viața de tip urban, multe din gospodăriile sătești sînt supuse prefacerilor radicale, făcînd uitate dovezile unei vieți de veacuri. În acest context, considerăm a fi mai acut valabile apelurile lui Ion Chelcea și Simion Mehedinți de salvare a acestui document care este satul. Unele voci nu consideră necesară astăzi conservarea, într-o instituție specializată, a acestor dovezi de cultură populară ce dispar iremediabil și cu atît mai puțin conservarea etapelor mai noi (mijlocul secolului al XX-lea) ale ambientului rural construit. Prefacerile contemporane vizează, mai cu seamă, volumele arhitectonice vechi ale gospodăriei, ce nu mai sînt adecvate noii mentalități. "Considerînd casa țărănească, înainte de toate, ca o entitate culturală complexă, ca un răspuns dat de o comunitate aflată la un anumit grad de dezvoltare, nu putem să nu constatăm că timpul curge și pentru arhitectura populară, că locuința se modelează odată cu trecerea timpului, transformarea vieții social - economice și transformările legate de circumstanțele istorice", sublinia Georgeta Stoica⁷.

Acumulările de cunoștințe dobîndite la nivelul activităților generale și a celor speciale, transmise din generație în generație într-o matrice specifică, constituie fondul principal tradițional al culturii

⁷ Georgeta Stoica, *Conservarea monumentelor de arhitectură populară și integrarea lor în modul de viață contemporană* în "Cibinum", 1974-1978, Sibiu.

populare. Aceștia i se adaugă salturile progresive, adaptările, preluările, asimilările, toate posibilitățile și modalitățile societății de a se adapta la mediu, timp sau nevoi sociale. În acest sens, tipul de așezare, gospodăria, instituțiile și clădirile civice precum și viața spirituală a comunității rurale se constituie într-o istorie vie în care se percep răspunsurile date cerințelor de viață.

Dacă pînă acum modificările survenite erau de tip tradițional și se insinuau, se modelau și se integrau organic acestui fond principal, pe care l-am putea numi arhetipal, devenind din inovație, tradiție, astăzi asistăm la disoluția și înlocuirea chiar a fondului principal cu serioasa primejdie de a dispărea formele arhetipale.

Schimbarea modului de viață ce reorganizează concepția țărănească despre habitatul construit, schimbarea modului de practicare a ocupațiilor, adaptarea soluțiilor de tip urban, impuse sau liber acceptate, revenirea proprietății private asupra pămîntului unei pătri sociale cu mentalitate schimbată, duc la modificări ireversibile de tip netradițional în satul românesc actual. Asistînd la pierderea masivă a fondului principal tradițional a ambientului construit pentru o mare secvență temporală, etnologii au considerat, că "... dezvoltarea muzeelor în aer liber rămîne soluția de bază pentru ocrotirea și salvare monumentelor de arhitectură populară"⁸, cît și ocrotirea lor în sînt - uri.

Neglijarea și implicit pierderea valorilor culturale din secolul al XIX-lea și din cel de al XX-lea, ce încă mai supraviețuiesc în satul contemporan și mai pot fi salvate, vor face din Moldova dintre Carpații Orientali și Prut, o pată etnografică albă, ce nu va putea dialoga cu celelalte provincii ce au satul românesc conservat în muzee în aer liber. Mai mult, viața spirituală a satului precum și mentalitatea tradițională intrinsec legată de cultura materială vor dispărea fără putință de reconstituire. Traian Herseni atrăgea atenția, încă din 1974, asupra efectelor negative ale pierderii ireversibile ale unor etape din evoluția culturii populare. "Este necesar să se pună în lumină două adevăruri: a) fenomenele etnografice fiind de natură umană, sînt fenomene cu înțeles, chiar și atunci cînd și-au modificat sau și-au pierdut complet înțelesul original; b) fenomenele etnografice nu pot fi explicate mai niciodată prin ele însele, adică în chip izolat, fără a se ține seama de fenomenele precedente, din care purced sau de care sînt determinate ori condiționate ca și fenomenele coexistente cu care se găsesc în corelație, în raporturi de interdependență și interacțiune"⁹. Continuînd această idee, savantul constata "necesitatea

⁸ *Idem.*

⁹ Traian Herseni, *Probleme și orientări noi în etnografia românească* în "Cibinum", 1974-1978, Sibiu.

imperioasă" a "... studiului tipologic al fenomenelor etnografice și cel regional cu cel al treptelor sau fazelor de dezvoltare (sublinierea autorului), în funcție de întreaga desfășurare istorică a societății"¹⁰.

Realizarea secției în aer liber la Iași este soluția ce salvează de la dispariție o informație oportună și necesară istoriei culturii și civilizației privind satul moldovenesc în contextul celui românesc, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din secolul al XX-lea. Această conservare este cu atât mai necesară cu cât știm că aspectele culturii populare din Moldova nu sînt suficient de bine cercetate, valorificate și afirmate.

De ce un muzeu în aer liber la Iași? Răspunsul cuprinde o motivație diversă și, credem, hotărîtoare. Cunoscut ca cel mai mare centru cultural din Moldova, în oraș îi desfășoară activitatea facultăți în care se studiază etnografia, folclorul și etnologia și institute sau Filiale ale Academiei cu aceleași preocupări. Muzeul în aer liber le poate servi drept laborator de studiu și practică. Bibliotecile universitare, cu un fond impresionant de carte etnografică și din domenii înrudite, pot asigura pregătirea necesară specialiștilor din muzeu. Acestor premize favorizante li se alătură prezența unui corp profesoral universitar de elită în domeniu.

În aceeași ordine de idei trebuie menționat fondul patrimonial valoros al județului și interesul pe care acesta îl suscită turiștilor. Orașul este, în același timp, un mare centru muzeistic, cu muzee de interes național, cum ar fi Muzeul Literaturii Române, Muzeul de Istorie Naturală, Grădina Botanică, avînd o bună școală muzeografică. Prezența unei instituții în care se prezintă cultura populară în totalitatea formelor sale de manifestare dă posibilitatea unui dialog echitabil și real între cele două forme ale culturii românești, cea populară și cea aulică.

Așezat aproape central în spațiul de cercetare, orașul oferă și facilități de altă natură: conectare la rețeaua internațională de căi ferate, conectare la rețeaua internă aeriană etc.

Existența secției pavilionare a Muzeului Etnografic al Moldovei la Iași, cu un bogat patrimoniu, este un prim pas favorizant căci, realizarea secției în aer liber nu mai implică, în acest caz, demersuri de înființare a unei noi instituții ci doar dezvoltarea celei vechi.

În același plan trebuie precizat că, expoziția pavilionară este astăzi, una dintre cele mai complete din țară. Muzeul ieșean deține, cu mici excepții, tipologii unice complete ale unor tipuri morfologice, afirmîndu-se în plan național cu o expoziție permanentă dintre cele mai complete și valoroase. Această secție nu și-a încheiat nici pe departe sarcina de salvare și valorificare a patrimoniului mobil. Etapa actuală de funcționare nu presupune însă urgențele reclamate de salvarea și

¹⁰ *Idem.*

conservarea monumentelor de patrimoniu imobil. Volumul patrimonial mobil poate ilustra fără dificultăți civilizația populară la exigențele expoziției pavilionare. Pe de altă parte, în colecțiile muzeului există deja instalații țărănești specifice secțiilor în aer liber. Deci un nucleu de la care se poate porni mai ușor există deja.

Toate fostele capitale de provincii au o sinteză a satului tradițional, cum îl numea V. Pârvan, "regional". Orașul Iași, încă nu-l are sau mai precis, Moldova încă nu-l are. Așa cum am arătat, patrimoniul virtual încă mai oferă șansa achiziționării unor piese arhitectonice reprezentative care să ilustreze contribuția acestei părți de țară la zestrea civilizației românești. Organizarea Muzeului Satului Moldovenesc în care să se conserve sinteza satului din Moldova se dovedește a fi, în contextul prezentat, o necesitate și o urgență națională.

OPPORTUNITÉS ET PRÉMIÈRES POUR L'ORGANISATION DE LA SECTION DE PLEIN AIR AU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE LA MOLDAVIE

Résumé

Tout en soulignant la complexité de l'information offerte par un musée de plein air concernant la vie et la civilisation rurale, l'auteur de l'article pose le problème de l'opportunité de la fondation d'une telle section au M.E.M. d'Iassy.

Parmi les principales motivations qui sont à la base de l'argumentation de la fondation de cette section, on met en discussion les aspects suivants: la disparition rapide de l'habitat rural traditionnel, la perte de la mentalité de type traditionnel une fois avec la disparition de celui-ci, l'absence d'une synthèse de l'ambient construit de Moldavie vis à vis des autres provinces historiques du pays qui ont déjà conservé dans des sections de plein air de telles synthèses.

En même temps, l'auteur plaide pour la nécessité scientifique et l'urgence nationale de compléter la section à pavillons, d'une très grande valeur, par celle de plein air.